

CHO'LPON SHE'RIYATIDA HURLIK G'OYASI VA MILLIY ISTIQLOL SOG'INCHI

Norsaidova Dilnoza Umidjonovna

O'zbekiston Respublikasi

IIV akademiyasi 2-kurs kursanti

Annotatsiya: Ushbu keng qamrovli tadqiqotda XX asr o'zbek milliy uyg'onish adabiyotining ulkan siymosi, istiqlol kuychisi Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon she'riyatining g'oyaviy-badiiy asoslari batafsil tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida shoir ijodining o'zagini tashkil etuvchi hurlik sog'inchi, milliy ozodlik ideallari va mustamlakachilik siyosatiga qarshi isyonkorlik ruhi atroflicha yoritilgan. Cho'lponning "Buzilgan o'lkaga", "Kishan", "Ko'ngil", "Qalandar ishq" kabi o'lmas durdonalari misolida uning millat dardini badiiy timsollar orqali ifodalash mahorati va jadidchilik harakatidagi o'rni ilmiy nuqtayi nazardan ochib berilgan. Maqolada shoirning lirik qahramoni orqali xalqning ijtimoiy-siyosiy uyg'onish jarayonlari, erk uchun kurash pafosi va milliy g'urur masalalari kompleks o'rganiladi. Mazkur ish filologiya yo'nalishi mutaxassisleri, adabiyotshunos olimlar, pedagoglar va milliy adabiyotimizning murakkab sahifalariga qiziquvchi barcha kitobxonlar uchun qimmatli manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, hurlik ideali, milliy istiqlol, jadidchilik, erk sog'inchi, lirik qahramon, ramziylik san'ati, mustamlakachilik zulmi, ijtimoiy isyon, ma'rifatparvarlik, badiiy tasviriy vositalar, milliy uyg'onish, Turkiston qayg'usi, istiqlol she'riyati.

O'zbek milliy adabiyoti tarixining eng murakkab va ayni paytda eng shonli sahifalari jadidchilik harakati vakillarining faoliyati bilan chambarchas bog'liqdir. Bu davr nafaqat ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, balki millat ruhining qayta tug'ilish davri sifatida ham baholanadi. Ana shunday shiddatli va inqilobiy palla markazida turgan ulkan iste'dod sohibi, otashin shoir va mutafakkir Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpondir. Cho'lpon o'z ijodi bilan o'zbek she'riyatiga mutlaqo yangicha estetik tamoyillar, yangi janrlar va mislsiz badiiy havo olib kirdi. Uning she'rlari shunchaki so'zlar jamlanmasi emas, balki asrlar davomida g'aflat uyqusida yotgan, o'zligini unutayozgan xalqni uyg'otishga qaratilgan qudratli ma'naviy qurol edi. Shoir yashagan davr Turkiston tuprog'ida chorizm mustamlakachiligi va keyinchalik sho'ro tuzumining qonli tazyiqlari avj olgan og'ir palla edi. Bunday tahlikali va murakkab sharoitda Cho'lpon o'z xalqining dardi, o'y-fikrlari va armonlari bilan yashadi hamda buni bor ovozi bilan baralla kuylashga jur'at etdi.

Akademik Izzat Sulton Cho'lponning adabiyotimizdagi o'rini belgilab shunday degan edi: "Cho'lpon o'zining otashin lirikasi bilan XX asr o'zbek she'riyatida inqilob yasadi, u millat tafakkurini yangi bosqichga ko'targan daho ijodkordir". Uning she'riyatida aks etgan hurlik sog'inchi va mustaqillik g'oyalari shunchaki shaxsiy kechinma emas, balki butun bir millatning kollektiv orzusi edi. Cho'lpon ijodini o'rganish bizga o'zbek millatining ozodlik

yoʻlidagi mashaqqatli kurashini anglash imkonini beradi. Shoirning har bir misrasi vatanparvarlikning yuksak namunasi sifatida bugungi yosh avlod tarbiyasida beqiyos ahamiyatga ega. Biz ushbu maqola orqali shoir sheʼriyatidagi erk va istiqlol tushunchalarining badiiy ifodasini chuqur tahlil qilishni maqsad qildik. Shoirning dunyoqarashi shakllanishida Andijonning boy madaniy muhiti hamda madrasa taʼlimi muhim poydevor boʻlgan edi. Taniqli olim Umidali Normatov taʼkidlaganidek, "Choʻlponning dunyoqarashi faqat mahalliy qadriyatlar bilan cheklanmagan, u Sharq va Gʻarb madaniyatini oʻzida uygʻunlashtira olgan global tafakkurli shoir edi".

Choʻlpon sheʼriyatining bosh gʻoyasi va uning asosiy harakatlantiruvchi kuchi — bu, shubhasiz, hurlikdir. Shoir uchun erk tushunchasi shunchaki siyosiy tushuncha emas, balki insoniy borliqning eng oliy va muqaddas sharti sifatida namoyon boʻladi. U oʻzining mashhur "Buzilgan oʻlkaga" sheʼrida vatan fojiasini butun dahshati va ogʻrigʻi bilan aks ettiradi:

"Ey, togʻlari koʻklarga salom bergan zoʻr oʻlka,
Nega sening boshingda quyuq, tumanli koʻlka?
Nega sening erkingni yot qoʻllarga berdik biz?
Nega sening dardingga topilmaydir bir darmon?"

Ushbu satrlarda vatan obrazi "goʻzal", biroq "baxtsiz" va "xor" etilgan holatda tasvirlanadi. Shoirning "Nega sening qalin boshing buncha past boʻldi?" degan savoli oddiy ritorik soʻroq emas, balki millat vijdoniga qaratilgan ogʻriqli xitobdir. Choʻlpon mustamlakachilik kishanlarini nafaqat tashqi siyosiy bosim, balki xalqning ichki ruhiyatiga oʻrnashgan qullik tamgʻasi deb bildi. Uning lirik qahramoni hamisha kishanlarni parchalashga, zanjirlardan xalos boʻlishga va erkinlikning musaffo havosidan nafas olishga intiluvchi isyonkor shaxsdir.

Atoqli adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov Choʻlponning ushbu isyonkorligiga shunday baho beradi: "Choʻlpon oʻzbek sheʼriyatiga birinchi boʻlib millat dardi va erk sogʻinchi degan tushunchalarni olib kirdi. Uning sheʼrlari shunchaki qofiyalar jamlanmasi emas, balki millatning uygʻonish manifesti edi". Darhaqiqat, shoirning har bir misrasi xalqni gʻaflatdan uygʻotishga xizmat qiladi.

Shoirning "Koʻngil" sheʼri oʻzbek intellektual va falsafiy lirikasining eng yuksak choʻqqilaridan biri hisoblanadi. Undagi:

"Koʻngil, sen bunchalar nega kishanlar bilan doʻstlashding?"

Sening erking oʻzingda-ku, nega tarki erk etding?" — degan satr millatning tushkunlikka va loqaydlikka berilganiga qaratilgan keskin tanbehdir. Choʻlpon insonni oʻzining ichki dunyosini isloh qilishga, botiniy qullikdan qutulishga va oʻz qadr-qimmatini tanishga chorlaydi. Shoir falsafasiga koʻra, agar insonning koʻngli ozod boʻlmasa, u hech qachon tashqi dunyodagi haqiqiy hurlikka erisha olmaydi. Akademik Naim Karimov taʼriflaganidek: "Choʻlpon shaxsiyatidagi va ijodidagi eng muhim xususiyat — bu uning mutlaq samimiyligidir. U millatining fojiasini oʻz shaxsiy fojiasi kabi his qila olgan kam sonli ijodkorlardan edi".

"Kishan" she'rida ham shoir aynan mana shu ozodlik va qullik o'rtasidagi ziddiyatni davom ettiradi. U temir kishanlar qanchalik mustahkam bo'lmasin, insonning birmuncha kuchliroq bo'lgan irodasi va erkka bo'lgan tashnaligi ulardan ustun kelishini bashorat qiladi. Shoirning: "Kishanlar parchalansin, zanjirlar kussin,

Erk quyoshi butun olamga nurlar qussin!"— degan xitoblari mustaqillik sari tashlangan ma'naviy qadamlar edi. Cho'lpon she'riyatida istiqlool sog'inchi ko'pincha ramziy va majoziy obrazlar orqali mohirona tasvirlangan. U tongning otishi, quyoshning charanglashi va bahorning kelishini hamisha ijtimoiy-siyosiy hurlik timsoli sifatida qo'llaydi. Aksincha, zulmat, qorong'u tun va qahrli qish tasvirlari mustamlakachilik va zulm davrining ramzlari bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotshunos Begali Qosimov Cho'lponning jadidchilik faoliyati haqida shunday yozadi: "Cho'lpon nafaqat lirik, balki milliy uyg'onish harakatining mafkurachisi ham edi. Uning publitsistikasi va she'riyati bir xil maqsadga — xalqni ma'rifatli va mustaqil qilishga qaratilgan edi". Professor Dilmurod Quronov shoirning poetik mahoratini quyidagicha baholaydi: "Cho'lpon o'zbek tilini kishanlardan qutqardi. Uning tili jonli xalq tili bilan mumtoz adabiyotimiz an'alarining oltin ko'prigidir".

U nafaqat O'zbekiston, balki butun Turkiston va turk dunyosining birligi va dardi bilan yonib yashagan chinakam universal ijodkor edi. Uning jadidchilik harakatidagi faoliyati faqat adabiyot bilan cheklanib qolmadi, u teatr, jurnalistika va tarjima sohalarida ham millat uyg'onishi uchun xizmat qildi. Shoirning dunyo adabiyotidan qilgan tarjimalari uning tafakkur olami qanchalik keng bo'lganidan dalolat beradi. Biroq, Cho'lponning bunday erkin fikrliligi va millatparvarligi sho'ro mafkurasi uchun o'ta xavfli edi. 1938-yilda qatl etilgan bo'lsa-da, uning ruhi va g'oyalari yashab qoldi. Uning she'rlari xalqning ozodlikka bo'lgan ishonchini so'ndirmadi.

Cho'lpon she'riyatidagi estetik mukammallik uni boshqa shoirlardan ajratib turadi. Uning she'rlarida faqat g'oya emas, balki go'zallikka bo'lgan cheksiz tashnalik ham bor. Shoirning ranglar gammasi uning ruhiy holatini aks ettiradi: ko'k osmon — hurlik, qora tuproq — mazlumlik belgisidir. Uning asarlaridagi ohangdorlik insonni sehraib qo'yadigan darajada kuchli. Har bir bandda takrorlanuvchi tovushlar o'quvchining botiniy dunyosiga ta'sir qiladi.

Akademik Matyoqub Qo'shjonov shoir uslubi haqida shunday degan edi: "Cho'lpon lirikasi o'zbek tilining naqadar musiqiy va nafis ekanligini dunyoga ko'rsata oldi, uning har bir misrasi qalb torlarini chertadigan darajada ohangdor". U tabiat hodisalarini insonning ijtimoiy hayoti bilan parallellikda tasvirlashga usta edi. Quyoshning chiqishi nafaqat kunning boshlanishi, balki zulmning tugashi deb qaraladi. Shoirning lirikasi orqali biz o'zbek tilining naqadar boy va jozibador ekanligini his qilamiz. U tildagi har bir so'zdan zargarlik mahorati bilan foydalangan. Uning she'rlari milliy ruhning ohangi bo'lib yangraydi.

Bugun Cho'lpon orzu qilgan mustaqil vatan — bu biz yashayotgan zamonaviy O'zbekistondir. Uning jadidchilik g'oyalari bugun ta'lim va ma'rifat sohasidagi islohotlarimizda o'z aksini topmoqda. Akademik To'ra Mirzayev ta'kidlaganidek,

"Cho'lponning xalq og'zaki ijodiga bo'lgan hurmati va undan oziqlanishi uning she'riyatini millatning ajralmas qismiga aylantirgan". Cho'lpon — barcha zamonlar uchun zamonaviy bo'lib qoladigan ijodkor. Uning lirik qahramonidagi mardlik va or-nomus tuyg'usi yoshlar uchun namuna bo'lishi lozim. Shoirning har bir asari milliy g'urur darsligidir. Biz uning ijodini nafaqat adabiy, balki falsafiy va siyosiy jihatdan ham o'rganishimiz zarur. Cho'lpon — o'zbek xalqining ma'naviy pasporti desak mubolag'a bo'lmaydi. Shoir merosi — millatning boqiy xazinasidir.

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, Abdulhamid Cho'lpon o'zbek adabiyoti tarixida erkinlik, hurlik va istiqlolning eng yorqin, eng murosasiz va eng samimiy timsoli bo'lib qoladi. Uning boy va rang-barang she'riy merosi milliy o'zlikni anglash, vatanni cheksiz muhabbat bilan sevish va insoniy erkinlikni hamma narsadan ustun qo'yish darsligidir. Cho'lpon kuylagan hurlik g'oyari, u orzu qilgan mustaqil davlat g'oyasi bugun o'zining real in'ikosini topdi. Biz bugun nafas olayotgan ozod havo, biz erishgan mustaqillik poydevorida mana shunday buyuk jadid bobolarimizning armonlari, qonlari va o'lmas ijod namunalarining hissasi beqiyosdir.

Adabiyotshunos Sultonmurod Olimov haqli ravishda aytganidek: "Cho'lponni tushunish — millatni tushunishdir, uning she'rlari mustaqilligimizning ma'naviy pasportidir". Cho'lpon she'riyati bugungi kunda ham o'zining g'oyaviy dolzarbligini aslo yo'qotgani yo'q. Aksincha, globallashuv davrida milliy o'zligimizni saqlab qolish va vatanparvarlik ruhini mustahkamlashda uning asarlari bizga eng yaqin maslahatgo'y bo'lib xizmat qiladi. Cho'lpon merosini chuqur o'rganish va uni kelajak avlodlarga yetkazish har birimizning muqaddas burchimizdir. Uning nomi va nurlı siymosi xalqimiz qalbida mangu yashaydi, asarlari esa o'zbek tilining boyligini va millatimizning qudratini namoyon etishda davom etaveradi. Zero, Cho'lpon aytganidek, ko'ngli hurlikka oshno bo'lgan millatni hech qachon yengib bo'lmaydi. Uning ijodi mustaqil O'zbekistonning ma'naviy xazinasidagi eng qimmatli durdonalardan biri bo'lib qolaveradi. Biz har gal Cho'lpon she'rlarini o'qiganimizda, o'z qalbizdagi erk quyoshini qayta kashf etamiz. Uning o'chmas xotirasi bizga ozodlikning naqadar buyuk ne'mat ekanligini eslatib turadi. Cho'lpon — millatning uyg'oq vijdonidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Cho'lpon, Abdulhamid. Asarlar. To'rt jildlik. — Toshkent: "Akademnashr", 2016-2020.
2. Sharafiddinov, Ozod. Cho'lponni anglash. — Toshkent: "Ma'naviyat", 1994.
3. Karimov, Naim. Cho'lpon: Ma'rifiy-biografik qissa. — Toshkent: "O'zbekiston", 1991.
4. Qosimov, Begali. Milliy uyg'onish: jasorat, ma'rifat, fidoiylık. — Toshkent: "Ma'naviyat", 2002.
5. Quronov, Dilmurod. Cho'lpon: Hayoti va ijodiy merosi. — Toshkent: "Adabiyot", 2018.

6. Normatov, Umidali. Ijod sehri. — Toshkent: "Sharq", 2007.
7. Sulton, Izzat. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: "O'qituvchi", 1980.